

INTELIGENCJA (gr. νοῦς [noús]; łac. intelligentia) – zdolność rozumienia w ogóle, bystrość, pojętność; zdolność rozumienia zaistniałych sytuacji i znajdowania na nie właściwych reakcji; poznanie umysłowe; rozum, władza pojmowania; znanstwo, roztropność, rozsądek; substancja duchowa, idea, pojęcie; warstwa społeczna ludzi wykształconych, zajmujących się pracą umysłową, zwł. twórczością naukową i artystyczną.

W filozofii gr. terminem „inteligencja” określano: a) najwyższą doskonałość duszy (Platon, Arystoteles), stąd w średniowiecznych łac. przekładach tekstów starożytnych odróżniano „rozum” (gr. λόγος [logos], łac. ratio) od „inteligencji” (gr. νοῦς [noús], łac. intelligentia), definiując tę ostatnią jako „zdolność duszy do poznania (oglądu) Boga” (Marius Victorinus); b) najdoskonalszą formę życia (Arystoteles) lub substancje niematerialne, tzw. inteligencje, przybierające postać istot (ciał) niebieskich, mających naturę substancji duchowych, oddzielonych od materii (substantia separata), a także dusze sfer niebieskich, pełniące funkcję pierwszych poruszycieli (Arystoteles, neoplatonicy).

W średniowiecznej literaturze chrześcijańskiej – za pośrednictwem neoplatoników i filozofów arab. – utrwaliła się praktyka nazywania „inteligencjami” aniołów lub dusz ludzkich oddzielonych od ciała. Tomasz z Akwinu pisze o tym w *Sumie teologicznej* (I, q. 79, a. 10): „In quibusdam tamen libris de arabico translatis substantiae separatae quas nos Angelos dicimus intelligentiae vocantur, forte propter hoc quod huiusmodi substantiae semper actu intelligunt. In libris tamen de graeco translatis dicuntur Intellectus, seu Mens” („W księgach tłumaczonych z arabskiego, substancje oddzielone od materii, które my nazywamy aniołami, tam nazywano inteligencjami, prawdopodobnie dlatego, że tego rodzaju substancje są zawsze w akcie poznawania. W księgach natomiast tłumaczonych z greckiego [substancje te] nazywano intelektem bądź umysłem”).

W średniowieczu utrwaliła się, odziedziczona po starożytności, wielość znaczeniowa terminu „inteligencja”. U Tomasza z Akwinu termin ten ma 4 znaczenia: a) wskazuje na substancję rozumną; b) oznacza proces poznania rozumowego; c) oznacza bezpośrednie poznanie rozumowe (ogląd intelektualny); d) oznacza rozumienie.

W literaturze patrystycznej wieków średnich (Marius Victorinus) pojęciem „inteligencja” określano Boga (intelligentia Divina), a także osoby Trójcy Świętej. I tak, Boga Ojca nazywano „Intelligentia intus existens” (I. w sobie istniejąca) lub „Intelligentia interna” (I. wewnętrzna), zaś Syna Bożego „Intelligentia foris existens” (I. istniejąca na zewnątrz); w Synu objawia się „Omni-intelligentia” (wszechinteligencja) Ojca.

Na przełomie XIII i XIV w. terminem „inteligencja” określano także poemat wierszowany o dziewięciu rymach, typowy dla Toskańczyków, tzw. intelligenza; forma poematu obrazowała upersonifikowaną i., najczęściej w postaci pięknej kobiety przyozdobionej sześćdziesięcioma koronami.

I. Kant najwyższą i. nazywał przedmiot (rozważań) teologii naturalnej.

Jako pojęcie kolektywne termin „inteligencja” pojawił się w drugiej poł. XIX w.; najpierw jako nazwa ogólna „obywateli”, później na oznaczenie warstwy ludzi wykształconych, zdolnych do różnego typu przywództwa (stąd np. we Francji Zgromadzenie Narodowe – Konstytuante – nazywano też Najwyższą Inteligencją).

L'intelligenza (oprac. V. Mistruzzi), Bol 1928; R. Schulte, *Intelligence*, Europäische Schlüsselwörter 2 (1964), 19.; H.-G. Gadamer, *Philosophische Bemerkungen zum Problem der I.*, w: tenże, *Kleine Schriften*, T 1967, I 220–230; R. Piepmeyer, HWP IV 445–447; M. Dixsant, *Philosophy de l'i. I. de la philosophie*, Études philosophiques 44 (1986), 485–493 J. Chulkin, *I. and Rationality in Evolution and Culture*, World Futures 23 (1987), 275–289; K. Leidmar, *Artificial I. als ein philosophisches Problem*, PhJ 94 (1987), 697–707.

Andrzej Maryniarczyk